

УДК 336.345.2

Ю.Б. Медведєв, канд. екон. наук, доц., А.П. Смаль, здобувач

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ В ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Дана стаття досліджує стан обороноздатності України, аналізує проблеми що накопичилися за часи незалежності нашої держави та вказує шляхи їх вирішення. У статті піднімається питання фінансування видатків на оборону та досліджується ефективність їх використання.

Ключові слова: Обороздатність, фінансування ЗСУ, стан обороноздатності, ОВТ, ОПК, реформування ЗСУ.

This article explores the condition of Ukraine's defense capacity, analyses problems that appeared during the years of independence of our country and shows ways how to solve them. Main issues of the article are financing of defense expenditure and exploring the efficiency of using funds.

Keywords: Defense capacity, financing of Ukrainian Armed Forces, condition of defense capacity, ammunition and military equipment, Military-industrial complex, reforming of Armed Forces.

Вступ. Обороздатність можна порівняти з імунітетом людського організму, вона так само як імунітет повинна увесь час бути готовою відбити можливі загрози.

Україна у наступні десятиріччя суттєво відстане в обороноздатності від решти розвинутих країн. З цим погоджуються і більшість експертів, при цьому зазначають: "Збройні сили треба терміново переозброювати і виділені для цього 11 мільярдів гривень замало". З цими коштами, потрібно щонайменше п'ять років для того, щоб лише відремонтувати військову техніку.

Однією з основ обороноздатності є Збройні Сили України (ЗСУ), але сподіватися на них, як інститут стримування, наступні роки ми не можемо і слід зазначити що, це через якраз існуючий стан фінансування, а саме головне, що навіть, якщо б сьогодні відбулося значне збільшення фінансування, то лише через 3-4 роки перші зразки могли б потрапити на озброєння, і через 3-4 роки ситуація почала б змінюватися [1].

Не вистачає коштів на розвиток озброєння і військової техніки. На це виділено лише 350 млн. грн., тоді як укладені контракти Міноборони із підприємствами оборонно-промислового комплексу потребують більше 2 млрд. гривень.

Постановка завдання. "Бюджет передбачає суму, яка не задовольняє виконання тих контрактів, які виконуються. Звідси можна зробити висновок, що укладені контракти не виконуватимуться і буде ще один рік простою в розвитку тих зразків озброєння, які створюються і мали б надійти своєчасно до військ [2].

Наприклад, минулого року на озброєння ЗСУ прийшло лише десять модернізованих танків "Оплот" та один авіаційний тренажер. Відтак експерти підтримують ініціативу Президента України створити єдине підприємство "Укроборонпром" для кращого управління оборонно-промисловим комплексом. Однак, досі невідома схема його функціонування. Одне з головних невирішених питань – це відсутність чіткої системи управління і штучний спосіб поєднання усіх підприємств в "Укроборонпром". На першому етапі він буде включати в себе сім державних підприємств, втому числі Укрспецекспорт, Укроборонсервіс, Укрінмаш. Але головним струмуючим фактором розвитку єдиного підприємства "Укроборонпром" являється необхідність виділення значно більшої кількості коштів [3].

Одним із варіантів виходу з ситуації яка склалася, слід рекомендувати провести в Україні масштабну міжнародну виставку озброєння. Так як певна кількість українських підприємств брати участь у міжнародних виставках за кордоном немає можливості через брак коштів і їхню продукцію світ не бачить та відповідно не купує.

Хоч і питання позаблоковості України постійно піднімається та остаточно не вирішене, та враховуючи науково-технічний, фінансово-економічний стан оборонно-промислового комплексу (ОПК), очевидно, що

технічну основу ЗСУ сьогодні й у перспективі становитимуть озброєння та військова техніка (ОВТ), які дісталися Україні після розпаду СРСР. Основними способами підтримання їх у боєздатному стані здебільшого будуть: поетапна модернізація як основний курс, спрямований на розширення можливостей виготовлення та удосконалення ОВТ підприємствами й організаціями вітчизняного ОПК; своєчасне технічне обслуговування і продовження гарантійних термінів експлуатації ОВТ; відновлення і розвиток системи технічного супроводження та обслуговування наявних ОВТ, регулярне проведення планових профілактичних робіт і своєчасного ремонту; уніфікація і скорочення номенклатури ОВТ, що перебувають на озброєнні ЗСУ.

Глибока криза в економіці та повільні темпи виходу з неї не обіцяють швидкого переоснащення ЗСУ новітніми зразками основних видів ОВТ. Проблема організації їхнього власного виробництва, попри свою значущість і актуальність, може бути вирішена тільки після повного подолання наслідків економічної кризи і значного зростання обсягів бюджетного фінансування на закупівлю ОВТ та проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

В умовах, що склалися на сьогодні, все більше країн розглядають поетапну модернізацію ОВТ як один з основних напрямів підвищення ефективності бойового потенціалу своїх збройних сил. Але не всі системи ОВТ можуть бути модернізовані через те, що можливості модернізації деяких з них вже вичерпані чи обмежені. Крім цього, більшість ОВТ ЗСУ розроблені і виготовлені за межами України, що ускладнює проведення їхньої модернізації через відсутність відповідного вітчизняного досвіду в їхньому розробленні та вдосконаленні. У багатьох випадках доцільно, або навіть необхідно залучати до співпраці головних розробників і виробників озброєння і військової техніки, які планується модернізувати. У системі Міністерства оборони України є підприємства спроможні модернізувати і ремонтувати значну частину наявного ОВТ виробництва часів СРСР. Наприклад головний виконавець робіт з модернізації МіГ-29 визначено Державне Підприємство Міністерства Оборони України "Львівський державний авіаційно-ремонтний завод. Для виконання завдань, пов'язаних з науково-космічними дослідженнями, дистанційним зондуванням Землі, створенням систем навігації, зв'язку, теле- і радіомовлення в Україні, ДКБ "Південне" освоює виробництво мікроспутників нового покоління, розроблених на базі сучасних нанотехнологій, нових матеріалів з високорегулярною структурою, надшвидких електронних приладів з низьким електропоживанням, мініатюрних хімічних сенсорів з високими характеристиками. Створення таких апаратів і відповідних транспортних систем стане каталізатором прискореного розвитку та

ких галузей промисловості, як матеріалознавство, мікроелектроніка, приладобудування.

Маючи добре розвинену бронетанкову галузь, Україна спроможна з мінімальними витратами провести модернізацію танків Т-64, Т-72, що на озброєнні багатьох країн Центральної та Східної Європи і "третього" світу.

Однак слід зауважити, що сьогодні в Україні через мізерні обсяги державного оборонного замовлення призупинено чи неприпустимо розтягнуто виконання більшості пріоритетних робіт з розробки і виробництва ОВТ, практично не ведеться планове технічне оновлення оборонних виробництв, не створюються і не впроваджуються сучасні технології для проектування, випробування і виробництва перспективних ОВТ, інформаційних систем та спеціальної елементної бази. Досі залишаються невирішеними проблеми зниження якості продукції оборонного призначення та скорочення технологічної готовності ОПК до переозброєння ЗСУ сучасними ОВТ. Майже 95 % підприємств і організацій не мають сучасної високотехнологічної бази.

За наявних фінансово-економічних умов одне створення корпорацій, концернів, холдингів, фінансово-промислових груп не може радикально покращити ситуацію в ОПК. Потрібно ще стабілізувати фінансово-економічну ситуацію у країні, забезпечити стале і в необхідних обсягах фінансування державного оборонного замовлення, сформувати внутрішній ринок ОВТ, створити сприятливі умови для проведення реформ в ОПК тощо.

Військово-політичне керівництво більшості промислово розвинених країн розглядає ОПК як важливу складову системи національної безпеки країни і вживають активних заходів задля його підтримання і розвитку. Свою основну мету у сфері оборонно-промислової політики вони вбачають у збереженні ефективного функціонуючого ОПК, спроможного виконувати поставлені перед ним завдання в інтересах національної безпеки та оборони країни.

Ситуація, що склалася на сьогодні у вітчизняному ОПК, характеризується значним скороченням або припиненням виробництва важливих для національної безпеки та оборони ОВТ, старінням матеріально-технічної бази науково-технічних і виробничих структур, серйозним розривом зв'язків між наукою і виробництвом, низьким рівнем розвитку інноваційного та венчурного підприємництва, низькою здатністю розробляти і виготовляти конкурентоспроможну продукцію.

Подальша руйнація ОПК призведе до різкого обмеження можливостей у забезпеченні боєздатного стану ЗСУ та значного скорочення можливостей інтеграції України в оборонні, економічні та політичні міжнародні структури. Очевидно, що для реалізації оборонно-промислової політики у сфері переозброєння і підтримання ОВТ ЗСУ в боєздатному стані відповідним державним органам потрібно впровадити цілий комплекс організаційно-структурних і правових заходів, спрямованих на запобігання розпаду високотехнологічних виробництв ОВТ, створення сприятливого інвестиційного клімату з активним стимулюванням активізації та розвитку інвестиційних та інноваційних процесів, зменшення імпортової залежності в тих сферах виробництва, що є стратегічно важливими для забезпечення національної безпеки та оборони, відчутно збільшити обсяги фінансування державного оборонного замовлення.

У грудні 2010 року введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 17 листопада 2010 року "Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році" [4].

Цими рішеннями передбачено розробку ряду основоположних документів у сфері безпеки та оборони: нової редакції Стратегії національної безпеки України; проекту Указу Президента України щодо стратегічних пріоритетів зовнішньополітичної діяльності на період до 2015 року; законопроекту про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, нової Воєнної доктрини України, а в місячний термін після її затвердження: Стратегічного оборонного бюлетеня України на період до 2025 року та Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на 2011–2015 роки, та протягом 2011 року затвердити Державну програму розвитку озброєння та військової техніки Збройних Сил України на 2011–2015 роки. Незважаючи на питання зовнішньої політики та підходів до визначення й комплексного аналізу викликів і загроз національній безпеці України, можливо коротко проаналізувати обґрунтованість рішень РНБО, що стосуються обороноздатності нашої держави та стану Збройних Сил України, де першочергове завдання влади для захисту країни – це розробка Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України з терміном її реалізації протягом 2011–2015 років. Майже усі попередні програми (існували вони під різноманітними назвами: "будівництва та розвитку", "розбудови", "розвитку") загальною для них усіх є одна особливість виконувати, а значить фінансувати їх, не збиралися і нині не збираються. Попередня програма, яка була розрахована на 2006–2011 роки попри усі сумнівні твердження, унаслідок хронічного недофінансування була фактично провалена, але все-таки потрібна була б офіційна державна оцінка стану її виконання та витрачання державних коштів. Так, за наявними даними, протягом 2005–2008 років програма фінансувалась на рівні не менше 80% від заявленої Міністерством Оборони (МО) потреби. Навіть реальні видатки кризового 2009 р. (8344,7 млн. грн.) з врахуванням рівня інфляції є такі ж, як у 2010 р. (близько 10 млрд. грн.), і, навіть, більшими ніж заплановані на 2011 р. (11,4 млрд. грн.). Хоча тепер у Міноборони вже заявляють, що визначені кошти має вистачити. Звичайно дивно, як МО вдалося (при виділенні на підготовку військ 89,674 млн. грн.) "зупинити негативну тенденцію зниження рівня готовності збройних сил", в той час, коли на вишкіл (найголовніший показник боєздатності) у 2008 році (за попередньої влади) було витрачено 440,6 млн. Як можна зупинити падіння рівня боєготовності, коли 84,5% коштів, виділених урядом "проїли" – вони були спрямовані на утримання збройних сил, і лише 10,5% спрямували на підготовку збройних сил, та аж цілих 5% – на розвиток озброєння і військової техніки. І таке співвідношення – об'єктивне, бо визначених коштів вистачає лише на заробітну плату, харчування та одяг. Тобто, з усього видно, що керівництво Міноборони або приховує реальний стан справ, або ж не має об'єктивних, науково обґрунтованих методик розрахунку оборонних потреб, отже просить в уряді не скільки потрібно, а скільки дадуть [5].

Нажаль ніхто ні у нинішніх керівників військового відомства ні у їх попередників не спитав і не спитає про виконання програм, про стан обороноздатності, про те, чому ж наші збройні сили дореформувались до того, що вони вже не здатні виконати завдання навіть мирного часу. Суспільство має право знати, що хронічне недофінансування збройних сил фактично протягом всього періоду їх утворення призвело, без перебі-

льшення, до втрати ними можливостей виконувати свою головну функцію [6].

Нажаль більшість командирів бригад, не управляли з'єднанням у повному складі на оперативних чи тактичних навчаннях, не виводили полк на бойове застосування, тоді як ще за радянських часів у групах військ й прикордонних округах підрозділи виводили на тактичні навчання мінімум 1-2 рази на рік. Ось впливає ще одне вирішення проблеми обороноздатності, це визначення періодичності проведення таких навчань, провівши перед цим відповідні дослідження й обрахунки. Щоб, з одного боку, мати боєготовні збройні сили, а з іншого боку вкластись у бюджет. Це б мала визначити Настанова з бойової підготовки у Збройних Силах України відповідно до їх перспективної моделі та з урахуванням переходу на комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, і стандартів НАТО. Але підготовка проекту, навіть попри те, що Кабмін зобов'язав МО розробити його у 2010 році, чомусь затягується. Також, якимось не логічно, щоб Державна програма затверджувалась у рік початку її дії. Адже це суперечить закону, видатки першого року її реалізації не ввійшли до бюджету. Більш того, терміни розгляду Програми урядом й тепер затягуються – на сьогодні навіть ще не затверджена передбачена Кабміном основа для розробки (чи доопрацювання) Програми – Концепція реформування Збройних Сил України. Та навіть попередньо узгоджені Міністерства фінансів та Міноборони України видатки Міністерству оборони на 2011–2015 роки у загальному обсязі 86,3 млрд. грн. вже на днях урядом зменшені на 14,82 млрд., що уже само по собі потребує корекції Концепції і Програми, тобто затягне терміни їх затвердження. Отже свідомо ставиться під зрив початок реалізації програми, що дозволить владі знову зітхати на брак котів.

Разом з тим передбачені обсяги фінансування на перші два роки дії Програми явно не дозволять розвинути збройні сили, тобто збільшувати видатки на підготовку військ і штабів та підвищення боєздатності за рахунок покращення якості озброєнь. Тому й розробники передбачають подальше реформування Збройних Сил України провести у три етапи, причому у двох з них не вбачається завдань розвитку.

Перший етап – протягом 2010–2011 років стабілізувати ситуацію у військах (силах), створити нормативно-правові та матеріальні передумови для їх реформування, оптимізувати структуру та чисельність органів військового управління та військових частин;

Другий – протягом 2012–2013 років, провести основні заходи щодо реформування збройних сил; оптимізувати їх структуру, зменшити чисельність особового складу, виділити необхідну кількість ресурсів для подальшого реформування.

Третій – протягом 2014–2015 років, створити умови для подальшого розвитку збройних сил, підвищити їх боєздатність та забезпечити часткову готовність до виконання завдань за призначенням, розпочати розвиток збройних сил шляхом збільшення бюджетних видатків на підготовку та підвищити боєздатність збройних сил.

Головний подив викликає заявлена мета програми – після майже 15 років реформувань, потрачених мільярдів задекларовано дуже дивну ціль для збройних сил –

"забезпечити часткову готовність до виконання завдань за призначенням". Про те, що надії і довіри до Збройних Сил України у її народу майже не залишилось говорить результат телефонного опитування на тему: "Стан української армії", що провів Інститут Горшеніна з 8 по 10 жовтня 2010 року стала теза, що українці більше не вірять у те, що національна армія здатна захистити країну. Зокрема, 67,1% опитаних вважають, що наша армія не зможе захистити Україну у разі реальної загрози з боку інших країн, більшість респондентів (74,0%) негативно оцінює стан української армії. Більше половини респондентів (62,9%) не довіряють українській армії [7].

Висновки. Загалом, можна підсумувати, що для Уряду України цілком логічним було б – встановити дію Програми на 2012–2016 роки, а у першому півріччі цього року більш якісно відпрацювати її та, у відповідності до п. 12 Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 вивести на громадське обговорення, а вже потім затвердити у терміни, що дозволили б врахувати видатки на її реалізацію у Державному бюджеті на 2012 рік [8].

Також приділити неабияку увагу аналізу ефективності використання виділених коштів. Досі невирішена проблема надлишкового майна.

Визначити виділення коштів на науково-практичні розробки як один з пріоритетних векторів щодо підвищення обороноздатності держави, також слід зауважити, що ці розробки повинні сконцентруватись всього на 3-5 головних напрямках, так як все одразу досягнути не вдасться, а інші просто закуповувати. Також важлива тісна кооперація з науково-дослідними інститутами, з використанням українських патентів та винаходів. Але найголовнішими проблемами залишаються відсутність досконалого законодавчого забезпечення підтримки та розвитку обороноздатності держави та звичайно ж фінансування потреб на оборону.

1. Виступ директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Валентин Бадрак <http://old.niss.gov.ua>. 2. Доповідь президента асоціації "Українські оборонні технології" Володимир Грек <http://www.defense-ua.com/>. 3. Виступ директора інформаційно-консалтингової компанії "Defense Express" Сергій Згурець <http://www.defense-ua.com/>. 4. Рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 17.11.2010 року "Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році". 5. Стенограма круглого столу Актуальні проблеми переходу Збройних Сил України на комплектування військовослужбовцями за контрактом 31 січня 2008 року, Національний інститут стратегічних досліджень. 6. Закон України "Про основи національної безпеки України" Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 2003. – № 39.- Ст. 351. 7. Дослідження Інституту Горшеніна <http://institute.gorshenin.ua/>. 8. Постанова Кабінету Міністрів України "Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики" від 3.11.2010 р. № 996.

Надійшла до редколегії 13.10.11